

TƏLİM VƏ TƏRBIYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI (MUSIQININ TƏDRİSİ METODİKASI)

UOT 784 (072)

G.Ə.Axundova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: m.aliyeva@gmail.com

UŞAQ XORUNDA XORMEYSTERİN FƏALİYYƏTİNDƏ TƏLİM FUNKSIYASININ MƏZMUNU

Açar sözlər: uşaq xor kollektivi, repertuar, vokal vərdişləri, təlim metod və üsulları

Məqalədə uşaq xorunda müəllimin təlimedici funksiyası araşdırılır, yəni xorla oxuma prosesində uşaqlara biliklərin verilməsi məsələsi. Musiqi dərslərində və ya dərnəklərdə bütün xorla oxuma prosesinin didaktik cəhətdən düzgün təşkili və quruluşu çox vacibdir. Mahnı və ya xor əsəri üzərində iş – bütün pedaqoji prosesinin əsas məqamlarındandır. Müəllim tərəfindən mahnını öyrətmə tərzindən, üsullarından xor kollektivinin ifaçılıq uğurları əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Təcrübə göstərir ki, xormeyster mahnı repertuarının metodiki cəhətdən düzgün və rəşional öyrətmə üsullarına böyük diqqət yetirməlidir.

Г.А.Ахундова

СОДЕРЖАНИЕ ОБУЧАЮЩЕЙ ФУНКЦИИ ХОРМЕЙСТЕРА В ДЕТСКОМ ХОРЕ

Ключевые слова: детский хоровой коллектив, репертуар, вокальные навыки, методы и приемы обучения

В статье рассматривается обучающая функция учителя в детском хоре, т.е. вопрос передачи знаний в процессе хорового пения. На уроках музыки или в хоровых кружках очень важно дидактически правильно построить весь процесс хорового пения. Работа над песней или хоровым произведением является основным моментом всего педагогического процесса. Успехи исполнения хорового коллектива в большой степени зависят от применяемых педагогом методов и приемов обучения. Опыт показывает, что хормейстер должен рационально и методически верно подбирать методы и приемы обучения пению.

G.A.Akhundova

THE CONTENT OF THE EDUCATIONAL FUNCTION OF THE CHOIRMASTER IN THE CHILDREN'S CHOIR

Key words: children's choir group, repertoire, vocal skills, teaching methods and techniques

The article discusses the teaching function of a teacher in a children's choir, i.e. the issue of knowledge transfer in the process of choral singing. On music lessons or in choral circles, it is very important that the whole process of choral singing be built didactically correctly. Work on a song or choral work is the highlight of the entire pedagogical process. The successes of the performance of the choir team to a large extent depend on the methods and methods of training used by the teacher. Experience shows that the choirmaster must rationally and methodically correctly select the methods and techniques of teaching singing.

Uşaq xor kollektivinin təşkilində ən mürəkkəb vaxt – ilkin mərhələdir ki, bu zaman onun vahid bir yaradıcı cəmiyyətə toplanması baş verir. Bu mərhələdə mürəkkəb təşkilati və didaktik məsələləri həll edən rəhbərin təcrübəsi və ustalığı çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif musiqi qabiliyyətlərinə və səs imkanlarına, ümumi inkişafın və tərbiyənin müxtəlif səviyyələrinə, müxtəlif maraqlara və zövqlərə malik olan uşaqları toplayıb bir kollektivdə ümumi işə cəlb etmək – uşaq xor kollektivinin təşkili prosesində ən ağır və çətin məsələdir. Uşaqları bu fəaliyyətə cəlb etmək və maraqlandırmaq üçün xorun rəhbəri çox böyük səylər göstərməlidir ki, onun ilk addımları uğurlu olsun.

Vokal vərdişlərinə yiyələnmə prosesi uşaq xor kollektivlərində səsyaranma vərdişlərinin, elementar vokal bacarıqlarının mənimsənilməsindən başlamalıdır. Lap əvvəldən xormeyster şagirdlərin diqqətini oxu səsinin formalaşması priyomlarına yönəltməlidir. Sadə məşğələlər materialında xormeyster tədrisən uşaqlara düzgün nəfəs alıb-buraxmağı öyrədir, nəfəs əzələlərini möhkəmlədir və nəfəslə bağlı digər məsələlərə diqqət yetirir (çiyinlərin qalxmaması, nəfəsin dərinliyin və s.). Məlumdur ki, uşaqlar nəfəsi üzdən alır – bu onların fizioloji xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, onların diafraqması inkişaf etməmiş, nəfəs yolu dar, qabırğa arası və sinə əzələləri zəifdir. Uşaq diksiyası artikulyasiya cəhətdən passivdir. Buna görə xormeyster vokal diksiyasına xüsusi diqqət yetirməlidir. O, uşaqlarda ağız forması, dilin vəziyyəti, alt çənənin hərəkətini oxu zamanı müşahidə edərək, korrektə edir.

Xormeysterin əsas vəzifələrindən biri də müxtəlif növ səs həmlələrinin formalaşdırılmasıdır: sərt həmlə (səs tellərinin sıx birləşməsi), yumşaq həmlə (daha az sıxlıqda birləşmə), nəfəsyanı həmlə (səs tellərinin az birləşməsi). Oxuda, xüsusilə də uşaqlarda daha çox yumşaq həmlə istifadə olunur. Bu həmlə növü səs tembrini daha gözəlləşdirir və axıcı səslənməyə nail olmağa kömək edir. Konkret bir ifaçılıq priyomunu tətbiq etmək lazım olduğu halda sərt həmlədən də istifadə oluna bilər, lakin burada səsin forsirovkasından qaçınmaq lazımdır ki, qışqırtılı səslənmə olmasın.

Vokal-xor vərdişlərinin mənimsənilməsi prosesində səslənmənin bütün elementlərinin vahidliyi, birliyinə, yəni xorun kökünə nail olma böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xorun səslənməsinin intonasiya cəhətdən hamarlılığına, təmiz oxuya nail olmaq üçün uşaqlar səsin yüksəkliyini dəqiqliklə icra etməlidir. Təmiz intonasiya vərdişlərini uşaqlarda xorla oxuma prosesinin lap əvvəlindən formalaşdırmaq gərəkdir. Sonralar inkişaf edərək və mükəmməlləşərək onlar müşayiətsiz *a capella* oxu və yaxud polifonik çox-səsliliyin ifası zamanı kömək edə bilər.

Ən vacib xor vərdişlərindən biri həm bədii, həm də texniki ansambla nail olmaqdır. Metodist-pedaqoqlar qeyd edirlər ki, xor ansamblının əsasında ifanı təşkil edən bütün komponentlərin vahidliyi durur. Bu əvvəla o deməkdir ki, bütün şagirdlər eyni tərzdə və eynizamanda temp, ritm, dinamika və səslənmə xarakteri cəhətdən əsərin ifasına dair tələbləri yerinə yetirməlidir. İkincisi, bütün şagirdlər təxmini eyni priyomlardan istifadə edərək eyni ifa üslubuna nail olmalıdır.

Xor asambli dedikdə temp, metro-ritm və dinamika cəhətdən vahid hamar ifa, ayrı-ayrı hecaların eynizamanda tələffüzü nəzərdə tutulur. Bütün bu vacib vərdişlərə səmərə və keyfiyyət ilə yiyələnmək üçün oxuyanlar dirijorluq jestlərinin mənasını anlamalıdır və onları daima izləməlidir. Çünki bunlar tez və keyfiyyətli şəkildə əsəri öyrənməyə kömək edir. Xor rəhbərinin dirijorluq göstərişləri dəqiq və eyni vaxta ifaya girişi və ifanın kəsilməsini, eyni vaxtda nəfəsin alınmasını, səsaparıcılığın eyni tərzini, kökünü, tempdə, ritmdə və dinamikada dəyişikliklərini təmin edir. Başqa sözlə desək, xor səslənməsini təşkil edən dirijorun əllərinin dəqiq və ifadəli hərəkətləri xor iştirakçılarının vokal-xor vərdişlərini formalaşdırır və onlara ifa olunan əsərin bədii məzmununu açıqlamağa kömək edən əsas alət kimi çıxış edir.

Xor məşğələlərinin ən vacib məqamlarından biri də təmrinlərin (oxu çalışmalarının) yerinə yetirilməsidir. Çünki bunlar ifaçılarının həm səs tellərini "isindirir", həm də onlarda vokal-xor vərdişlərini formalaşdırır. Bunlar səsyaranma, nəfəs, diksiya, atrikulyasiya və s. vərdişlərinin əldə olunmasına yönəlmiş özünəməxsus bir müntəzəm səs məşqləridir.

Xor kollektivində digər vacib məqamlardan biri də ifa repertuarıdır: mahnılar, xor əsərləri, təmrinlər və məşğələlər ki, bunların seçimi müəllimin

üslubunu və zövqünü xarakterizə edir. Konkret uşaq kollektivinin məhz oxu repertuarı onun yaradıcı, ifaçı və bədii simasını və potensial imkanlarını müəyyənləşdirir. Buna görə düzgün repertuarın axtarışı, seçilməsi və tərtibatı müəllim üçün xorla işin çox mürəkkəb və məsuliyyətli mərhələsini təşkil edir.

Repertuarın ilkin seçimi sadə, lakim maraqlı, bədii cəhətdən məzmunlu mahnılara əsaslanır ki, bunlar uşaqların diqqətini hər yandan səslənən bayağı, primitiv, zövqsüz musiqidən yayındırar. Sonralar isə klassik əsərləri, xor ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini repertuara daxil etmək olar.

Uşaq xor kollektivinin repertuarı özündə üslubuna, janrlarına və cərəyanlarına görə müxtəlif musiqini ehtiva edir: həm xalq, həm klassik, həm estrada, həm hərbi-vətənpərvərlik mövzuda əsərləri. Ən başlıcası odur ki, bu musiqi əsərləri uşaqlarda nəcib hissləri tərbiyə etsin, onların estetik zövqlərini və yüksək mənəviyyatlarını formalaşdırsın, onlara xoş əhval-ruhiyyə bəxş etsin.

Musiqi dərslərində və ya dərnəklərdə bütün xorla oxuma prosesinin didaktik cəhətdən düzgün təşkili və quruluşu çox vacibdir. Mahnı və ya xor əsəri üzərində iş – bütün pedaqoji prosesinin əsas məqamlarındandır. Müəllim tərəfindən mahnını öyrətmə tərzindən, üsullarından xor kollektivinin ifaçılıq uğurları əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Təcrübə göstərir ki, xormeyster mahnı repertuarının metodiki cəhətdən düzgün və rəasional öyrətmə üsullarına böyük diqqət yetirməlidir. Tədricən vokal-xor tapşırıqlarının mənimsənilməsi prosesində mahnı repertuarının öyrənilməsi zamanı xor iştirakçıları özlərini vahid bir yaradıcı-musiqi kollektivi kimi hiss etməyə başlayırlar ki, bu xormeyster-müəllimin ən mühüm təşkilati vəzifələrindən biri sayılır. Müəllim tərəfindən xor kollektivində ən ilk dərslərdən aşağıdakı qaydalar qoyulmalıdır: tək-tək oxumaqdan utanmamaq, yoldaşların uğursuzluqlarına və səhvlərinə gülməmək, qışqırtısız yüngül səslə oxumaq, vokal çətinliklərinə dair sual verməkdən çəkinməmək. Bu mərhələdə uşaqlara düzgün oturuşu, alt çənələrini sıxmamaq, ağızı düzgün şəkildə açmağı öyrətmək lazımdır. Bu işdə müxtəlif vokalçıların bu və ya digər vəziyyəti əks etdirən xüsusi iri, plakat həcmli fotoşəkilləri böyük köməklik göstərə bilər.

Müəllim-xormeyster mahnı öyrətmə prosesində uşaqlara eynizamanda musiqi savadını da aşılmalıdır. Bu işi həyata keçirməyi müəllim özü də öyrənməlidir. Vokal repertuarı əsasında məktəblilərə tədricən elementar musiqi savadını öyrətmək vacibdir: səs, onun yüksəkliyi, tembr, uzunluq, musiqi ritmi, ölçü, metr, xanə, alterasiya işarələri, lad və onun pillələri, tonallıq, not yazılışının qaydaları və s. anlayışlar barəsində biliklər. Müəllim-xormeyster tələsməməlidir şagirdləri tez bir zamanda böyük həcmli nəzəri biliklər ilə tanış etsin. Burada o qədər də biliklərin həcmi və onları ötürmə zamanı deyil, nə qədər prosesin özü metodiki cəhətdən vacibdir. Başqa sözlə desək, xorun rəhbəri konkret bir mahnını öyrədərkən, uşaqların diqqətini mahnının melodiyası və mətninə cəlb edərək, bunula yanaşı sanki dolayısı yolla, ötəri

şəkildə musiqi savadının əsasları ilə tanış edir. Bu proses çox ehtiyatla həyata keçirilir ki, həddən artıq musiqi-nəzəri biliklər ilə yüklənmə xor oxuma prosesinin yaradıcı istiqamətini və məzmununu poza bilər. Didaktik cəhətdən çox vacibdir ki, uşaqlar üçün konkret nəzəri biliklər mücərrəd və abstrakt olmasın, lakin ifa prosesindəki konkret praktiki nümunə ilə sıx bağlı olsun. Bu biliklər uşaqlar üçün bir növ “musiqi ixtiraları” kimi çıxış etməlidir və onlar xorda oxumaq istəyindən irəli çıxmalıdır. Analoji didaktik yanaşma xüsusi vokal məşğələlərin öyrənilməsində də labüddür.

Vokal-xor repertuarından konkret musiqi əsərinin öyrənilməsi prosesi bütövlükdə və tamlıqla ifadəli oxu məqsədinə, musiqi obrazının açıqlanmasına tabe olmalıdır. İfadan öncə mahnı, onun xarakteri, məzmunu və müəllifləri barəsində informasiyanın verilməsi də tövsiyyə edilir. Belə didaktik informasiya xor kollektivinin ümumi inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır, yəni onlar üçün maraqlı və anlaşılıq olmalıdır. Uşaqların diqqətini ifadəlilik vasitələrinin tam təffəruatlı təhlil ilə yükləmək lazım deyil. Bunları tədricən mahnını öyrənərkən prosesə salmaq məqsədəuyğundur ki, musiqi hadisələri və elementləri barəsində biliklər aydın praktiki təcəssümünü tapsın.

Ən yaxşısı budur ki, mahnı öyrətmə prosesini mətn və musiqi ilə birgə başlamaq. Lap əvvəldən mahnını melodik frazalar ilə öyrənmək lazımdır ki, sözlər və musiqi bir-biri ilə qırılmaz bağlı olmalıdır. Bu melodik quruluşların həcmi mətnin mürəkkəbliyi və xorun vokal hazırlığı səviyyəsi ilə müəyyənləşir. Buna görə xormeyster hər bir konkret halda öyrədəcəyi musiqi parçasını özü üçün müəyyənləşdirir. Çox vaxt o, musiqi frazaya, cümləyə, poetik mətnin perioduna uyğun olur. Buna görə müəyyən musiqi parçasını uşaqlara öyrədərkən xormeyster hökmən onları mahnının strukturu, xor əsərinin forması ilə tanış etməlidir. “Musiqinin mənimsənilməsi periodunu dili öyrənmə prosesi ilə müqayisə etmək olar, uşaqlar musiqi ilə danışmağı öyrənir, yəni öz təcrübələrində musiqi dilinin intonasiya-ritmik xüsusiyyətlərini mənimsəyərək.” (3,15).

Vokal repertuarının öyrənilməsi prosesində uşaqların diqqətini həddən artıq yükləmədən, tədricən və ardıcıl rahat qavranılan formada əsərin quruluşu (frazə, cümlə, period, forma), janrı və üslubu, onun fakturası (melodiya, harmoniya, polifoniya) təhlil olunur. Uşaq-lara temp, dinamika, melizmlər, kulminasiya, müxtəlif abreviatura işarələri (repriza, volta və s.) və d. musiqi anlayış və terminləri izah olunur. Bütün bu musiqi-nəzəri biliklər oxuma prosesi ilə uyğun olaraq öyrənilən əsərlər nümunəsində verilməlidir.

Xorla oxumanın bütün təlim məqsədləri musiqi-nəzəri və ifaçılıq biliklərdə, bacarıq və vərdislərdə ümumiləşdirilərək əsasən musiqiyə qarşı sevgi hissinin tərbiyəsinə, onu başa düşməyə yönəlməlidir. Uşaqlar üçün oxu prosesi faktiki olaraq ideyalar və hisslər aləminə daxil olma imkanı kimi çıxış edir.

Beləliklə, pedaqoq-xormeysterin təlim funksiyasının araşdırmasını

bitirərkən, qeyd etməliyik ki, onun göstərişləri tək-cə “bunu olar, bunu olmaz” ifadələri ilə kifayətlənməməli və öz nüfuzundan istifadə edərək uşaqların beynində qaydalar kütləsini toplamamalıdır. Ötürülən bilik həcmnin dolğun, dərin və şüurlu şəkildə mənimsənilməsi vacibdir. Əsasən təlim məqsəd və vəzifələri bilavasitə vokal-xor repertuarının öyrənilməsi və ifası prosesində baş verməlidir. Burada nəzəri və praktiki bilik, bacarıq və vərdişlərin optimal qarşılıqlı əlaqəsi bu funksiyanın uğurla yerinə yetirilməsini təmin edir.

Məqalədə **ilk dəfə** musiqi dərslərində və ya dərnəklərdə bütün xorla oxuma prosesinin didaktik cəhətdən düzgün təşkili və quruluşu vacibliyi göstərilir.

ƏDƏBİYYAT

1. G.Ə.Axundova. “Məktəb mahnı repertuarı”. B., 1917
2. K.Dmitriyevski. “Xor və onun idarə edilməsi”, B., 1967
3. Y.B. Əliyev. “Musiqi müəlliminin stolüstü kitabı”, M., 2000
4. Y.B. Əliyev. “Musiqi dərslərində oxuma”, M., 2005

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 23.05.2020

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2020

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 18.06.2020

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Mələhət Məmmədova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.